

Emrullah Efendi ve Tuba Ağacı Nazariyesi

Meryem ÜKE*

“Türk Eğitim tarihinde bir Emrullah Efendi devri vardır. Orta-öğretime Avrupalı ve insanî karakterini veren, modern bir Darülfünun fikrini ortaya koyan, İttihat ve Terakki’de Türklük ve Türk kültürü bilincini canlandıran odur. Bir işte ünü vardır denilemez; fakat Ziya Gökalp, yarı kişiliğini Emrullah Efendi’nin kişiliğine borçludur.”¹

II. Meşrutiyeti’in ilan edildiği Temmuz 1908’den Nisan 1909 tarihine kadar geçen 10 aylık süre zarfında yedi Maarif nazırı göreve getirilmiştir.² Ocak 1910 (Kanun-ı evvel 1325) tarihinden 20 Şubat 1911 (7 Şubat 1326) tarihindeki istifasına kadar Maarif-i Umumiye Nezareti görevinde bulunan Emrullah Efendi ise II. Meşrutiyet devrinin en uzun süreli Maarif nazırlığı yapan isimlerindedir. Eğitimde ıslahın üst kademelerden, Darülfünun’dan başlaması gerektiği düşüncesini ifade eden “Tuba Ağacı nazariyesi” ile tanınan Emrullah Efendi Maarif nazırlığı döneminde pek çok yeniliklere ve başarılarla imza atmıştır.

Bu çalışmada II. Meşrutiyet döneminin hem en uzun süreli Maarif nazırı olması itibarıyla hem de yaptığı işlerin ehemmiyeti açısından eğitim tarihinde önemli bir yeri olan Emrullah Efendi’nin hayatı,³ Maarif nazırlığı dönemindeki eğitim faaliyetleri genel hatları ile belirtildikten sonra Emrullah Efendi ismi ile bütünleşmiş olan Tuba Ağacı nazariyesi hakkında bir değerlendirme yer alacaktır.

Emrullah Efendi’nin Hayatı⁴

Emrullah Efendi 1858’de (H. 1257) Edirne’ye bağlı Lüleburgaz kasabasında tüccardan Ali Efendi’nin⁵ oğlu olarak dünyaya gelmiştir. İbtidai ve rüşdiye tahsilini Lüle-

* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yüksek Lisans Öğrencisi.

1 İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Hayatım*, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1998, s. 207.

2 Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi IV*, İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1942, s. 1054.

3 Günümüze kadar Emrullah Efendi hakkında bilgi veren kaynaklarda hayatı hakkında tam bir bilgi bulunmadığı için Emrullah Efendi’nin hayatının burada ele alınmasını uygun gördük.

4 Emrullah Efendi’nin hayatı “Merhum-ı Müşarunileyhin Terceme-i Hali”, *İkdam*, sayı: 6278, s. 3 (13 Ağustos 1914/31 Temmuz 1330/21 Ramazan 1332) yazısı merkeze alınarak hazırlanmış, farklı bilgilere dipnotlarda işaret edilmiştir.

5 Emrullah Efendi’nin ailesi hakkında elimizde fazla bilgi yoktur, yalnız kendisinin yurtdışında bulunduğu dönemde Mekteb-i Tıbbiye’de öğrenci bulunan Mehmed isminde bir kardeşinin olduğu bilgisine sahibiz bkz. Leskovikli Mehmet Rauf, *İttihat Ve Terakki Cemiyeti Ne İdi?*, İstanbul, 1327/1911, s. 36-43.

burgaz'da aldıktan sonra İstanbul'da Mekteb-i Mülkiye'ye girip 1882'de⁶ buradaki eğitimini ikinci olarak tamamlamıştır.⁷

Emrullah Efendi mezuniyetinin ardından sırasıyla Şubat 1883 (H. Rebiülahir 1300) tarihinde 2500 kuruş maaşla Yanya, 24 Mayıs 1886 (Mayıs 1302) tarihinde 3000 kuruş maaşla Selanik, Kasım 1889 (Teşrinisani 1305) tarihinde 2500 kuruş maaşla Halep, Şubat 1892 (Şubat 1307) tarihinde Aydın (İzmir) vilayeti Maarif müdüriyetlerine tayin olunmuştur. Aydın Maarif müdüriyetinden 24 Aralık 1893 (12 Kânun-ı evvel 1309) tarihinde ayrılıp gazeteci Tefik Nevzad ve Avukat Güzel Hasan'la birlikte Avrupa'ya firar etmiş⁸ ve Tefik Nevzad'la⁹ Cenevre'de Jön Türk basının ilk yayın organı olarak kabul edilen *Hizmet* gazetesini 1 Şubat 1894'te neşre başlamışlardır.¹⁰

Firarları için gerekli olan parayı Maarif sandığından aldıkları gerekçesiyle Emrullah Efendi'nin İsviçre¹¹ hükümetinden iadesi talep edilmiş ve Nisan 1894 (1310) tarihinde vatana döndükten sonra İzmir'de yaşamasına müsaade edilmiştir. Fakat Em-

6 Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler III. Cild*, Ankara: Mars Matbaası, 1968-1969, s. 96; Örikağasızâde Hasan Sırrı, *Sultan Abdülhamit Devri Hatıraları*, Ali Adem Yörük (haz), İstanbul: Dergah Yayınları, 2007, s. 19 (Hasan Sırrı, Emrullah Efendi'nin sınıf arkadaşıdır); İbrahim Alaettin Gövsa, *Meşhur Adamlar: Hayatları-Eserleri* (İstanbul: Sedat Simavi, 1933-1935, s. 407) ve *Türk Meşhurları Ansiklopedisi* (Yedigün Neşriyatı, 1946, s. 115) eserlerinde, Ferit Rağıp Tuncor "Emrullah Efendi ve Muhitü'l-Maarif" (*Öğretmen Dergisi*, II/19, İstanbul, 1949, s. 4-6) makalesinde, *Türk Ansiklopedisi* "Emrullah Efendi" (XV, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1968, s. 183) maddesinde Emrullah Efendi'nin mezuniyet tarihini 1871 olarak vermişlerdir. Gövsa'nın dizgi hatası olarak düşünebileceğimiz bu yanlış, ki iki eserinde tekrarlanmış olması dikkat çekicidir, Hüseyin Okur'un "Entellektüel Bir Eğitim Lideri Olarak Emrullah Efendi" (Yüksek Lisans tezi, Osman Gazi Üniversitesi SBE Eğitim Bilimleri ABD, Eskişehir, 2001, s. 24) isimli yüksek lisans tezinde de tekrarlanmış ve 1871 tarihinin yanına ihtimal olarak 1881 tarihi de eklenmiştir, fakat Ali Çankaya *Mülkiyeliler Tarihi* eserinde 1881'de Mekteb-i Mülkiye'nin mezun vermediği bilgisini vermiştir, s. 89 (Yüksek kısım sınıflarının tamamlanamaması sebebiyle 1881 (1297 R.) yılında Mülkiye mezun veremedi). Ayrıca Muammer İpek'in, "Bir Eğitim Bakanı Olarak Emrullah Efendi'nin Felsefesi, Politikaları ve Uygulamaları 1908-1914", (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi SBE Felsefe ve Din Bilimleri ABD, Ankara: 2002, s. 1) çalışmasında, Ziya Kazıcı'nın "Emrullah Efendi" (*DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995, s. 165) maddesinde, Mustafa Ergün'ün "Emrullah Efendi: Hayatı-Görüşleri-Çalışmaları", (*AÜDTCF Dergisi*, XXX/1-2, Ankara 1982, s. 8); a. mlf., "Emrullah Efendi", *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, (Ankara: Ocak Yayınları, 1995, s. 42) makalesinde ve "Emrullah Efendi'nin Hayatı, Kişiliği ve Eserleri" (*Türk Milli Eğitim Sistemi ve Lüleburgazlı Maarif Vekili Emrullah Efendi Ulusal Sempozyumu*, Kırklareli: Lüleburgaz Belediyesi, 2004, s. 80) başlıklı tebliğinde ve Necdet Sakaoğlu'nun *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 308) kitabında mezuniyet tarihi 1881 olarak verilmiştir.

7 Gövsa, "O sınıfın birincisi sonraları sadrazam olan meşhur hukuk muallimi İbrahim Hakkı Paşa, ikincisi de Emrullah Efendi idi" demektedir, bkz. *Meşhur Adamlar*, s. 407.

8 Halid Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl IV*, İstanbul: Matbaacılık ve Neşriyat A.Ş., 1936, s. 22.

9 Tefik Nevzad ve Emrullah Efendi arasındaki ilişki için, bkz. Ziya Somar, *Tefik Nevzad: Bir Şehrin ve Bir Adamın Tarihi*, İzmir: Ahenk Matbaası, 1948.

10 Hoca Muhyiddin, *Hürriyet Mücadeleleri yahut Fırak ve Menfâ Hatıraları*, Dersaadet: Selanik Matbaası, 1326, s. 2; Muammer Göçmen, *İsviçre'de Jöntürk Basını ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri (1889-1902)*, İstanbul: Kitabevi, 1995, s. 143.

11 Örikağasızâde Fransa hükümetinden talep edildiklerini yazmıştır, bkz. *Sultan Abdülhamit Devri Hatıraları*, s. 103.

rullah Efendi, maarif muhasebecisi ile aralarında geçen bir tartışma nedeniyle Temmuz 1894 (Temmuz 1310) tarihinde mahkemeye sevk edilmiş¹² ve tutuklanarak birkaç ay hapsedilmiştir.¹³ Tahliye olduktan sonra İstanbul'a dönen Emrullah Efendi maddî ve manevî sıkıntı içerisinde iken Mülkiye'den dostu Gelenbevîzâde Said Bey'in (1864-1937) İstinye'deki yalısında ikamet etmiştir. Bu dönemde *Servet-i Fünun*'da imzasız ve "Emrî" imzasıyla eğitim ile ilgili yazılar yazmıştır.¹⁴ Sonrasında dönemin Maarif Nazırı Zühdi Paşa'nın tavassutuyla¹⁵ Temmuz 1898 (Temmuz 1314) tarihinde 1500 kuruş maaşla Meclis-i Maarif azalığına getirilmiştir.¹⁶ Ayrıca bu dönemde *İkdam* gazetesinde "Ansiklopedi yahut Muhitu'l-Maarif" başlığı altında Emrullah Efendi'nin dil ve felsefe makaleleri yayınlanmıştır.¹⁷

1900 yılında yeniden açılan Darülfünun'un Edebiyat Şubesi'nde Hikmet-i Nazariye'den İlm-i ahval-i nefis dersi hocalığı Emrullah Efendi'nin uhdesine verilmiştir.¹⁸ Daha sonraları Şubat 1908 (Kanun-ı sani 1323) tarihinde 2500 kuruş maaşla Konya Hukuk Mektebi müdüriyetine,¹⁹ Ağustos 1908 (Temmuz 1324) tarihinde

12 M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s. 136; Okur ve İpek tez çalışmalarında ve Sakaoglu *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi* eserinde Emrullah Efendi'nin 1900'e kadar yurtdışında bulunduğunu yazmışlardır ki bu belirttiğimiz gibi yanlış bir bilgidir. Diğer çalışmalarda ise Emrullah Efendi'nin yurtdışında kaldığı süre hakkında belirgin bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca Maarif muhasebecisi ile tartışmaları, Emrullah Efendi'nin İsviçre hükümetinden talep edilme gerekçesi olan "Maarif sandığından para alması suçu"nun bir itham olduğunu kuvvetlendirmektedir.

13 Hoca Muhyiddin, *Hürriyet Mücadeleleri*, s. 2.

14 Ahmed İhsan, *Matbuat Hatıralarım 1888-1923 II-Meşrutiyet İlanından Umumi Muaharebeye Kadar 1908-1914*, İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası ve Limited Şirketi, 1931, s. 107; Gövsa, *Meşhur Adamlar*, s. 407-408; Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: TTK, 1973, s. 472.

15 Örikağasızâde, *Sultan Abdülhamit Devri Hatıraları*, s. 105.

16 BOA, İrade-i Maarif, 1316 Safer, No: 47; *Mülkiyeliler Tarihi* de dahil olmak üzere dipnot 3'te zikredilen eserlerde, Emrullah Efendi'nin Meclis-i Maarif âzalığına geliş tarihi 1900 olarak verilmiştir. Kanaatimizce bu yanlışlık, 1316 olarak verilen Hicri tarihin Rumî olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır.

17 Necib Asım, "[Şemsettin] Sami", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, Yeni Seri I/2, Eylül-Teşrinisâni 1929, s. 31; Mehmed Âkif, "Eski Hatıralar", *Sırat-ı Müstakim*, c. 4, sy. 85, (11 Rebi-ülahir 1328/8 Nisan 1326), s. 114-115; Ağâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara: TTK, 1960, s. 200; İsmail Kara, *Aramakla Bulunmaz*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2006, s. 71-73; *İkdam*'da yazdığı bu makaleler *Muhitu'l-Maarif* ansiklopedisinin hazırlık yazılarını ve ilk maddelerini ihtiva etmektedir. Geniş bilgi için Meryem Üke, "Emrullah Efendi'nin *İkdam* Gazetesindeki Felsefe ve Bilime Dair Makaleleri", (Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi SBE İslâm Felsefesi ABD, 2008).

18 *İkdam*, sy. 2217, s. 1, (31 Ağustos 1900/18 Ağustos 1316/5 Cemaziyelülâ 1318).

19 BOA, İ. MF. 1326 M 8, no: 274. Bu görevinde ancak bir hafta kalmasını Mehmed Akif şu şekilde anlatmaktadır: "Aradan yıllar geçti. Bir gün hazreti [Emrullah Efendi'yi] pek beşuş gördüm. Meğer Konya'da açılacak Mekteb-i Hukuk müdüriyetine tayin edilmiş imiş. Avn-i Hakk'la orada bir lem'a-i marifet uyandırabilsek... diyordu. Bir hafta sonra Konya'da ❖"

5400 kuruş maaşla Mekteb-i Sultanî müdüriyetine ve Ağustos 1908 (Ağustos 1324) tarihinde 5000 kuruş maaşla Meclis-i Maarif Daire-i İlmiyesi riyasetine atanmıştır.²⁰ 16 Aralık 1908 (3 Kanun-ı evvel 1324) tarihinde Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Kırkkilise (Kırklareli) mebusu olarak seçilmesi üzerine Meclis-i Maarif Daire-i İlmiyesi riyaseti görevinden ayrılmıştır.

2 Ocak 1910 (20 Kanun-ı evvel 1325) tarihinde 15.000 kuruş maaşla Maarif-i Umumiye nazırlığına tayin olunmuş ve 20 Şubat 1911 (7 Şubat 1326) tarihindeki istifasına kadar bu görevde bulunmuştur. 2 Şubat 1912 (20 Kanun-ı sani 1327) tarihinde tekrar getirildiği Maarif nazırlığı görevini Said Paşa kabinesinin istifa ettiği 21 Temmuz 1912 (8 Temmuz 1328) tarihine kadar sürdürmüştür. Yine bu tarihlerde Medresetü'l-Vaizîn'de İlmü'r-ruh dersi hocalığında bulunmuştur.²¹

Emrullah Efendi Yanya Maarif müdürü iken Sâlise, Aydın Maarif müdüriyetinde Sâniye ve Mekteb-i Sultani müdüriyetine tayininde de Ülä sınıf-ı sâni rütbelerini almış ve yine Aydın Maarif müdürü iken Dördüncü ve 1911 yılında ise Birinci rütbeden Mecidî nişanlarına nail olmuştur. Ayrıca kendisine Sırp hükümeti tarafından "St. Sava" ve Bulgar hükümeti tarafından da "St. Aleksandır" nişanları verilmiştir.

Vefatına kadar Darülfünun muallimliklerinde ve İttihat ve Terakki Partisi Merkez-i Umumî azalığında bulunan Emrullah Efendi, 12 Ağustos 1914 (30 Temmuz 1330/20 Ramazan 1332) tarihinde Ayastefanos (Yeşilköy)'taki evinde vefat etmiştir. Cenazesi 13 Ağustos'ta Ayasofya Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından Fatih Camii haziresine defnedilmiştir.²²

bulunması icâb eden Emrullah'ı İstanbul'da görünce ne oldu? Gitmediniz mi? dedim. – Gittim de geldim. Habisler bırakmadılar! Ne kadar da şevkim var idi! Hususiyile hükümetin, memleketin ileri gelenleri beni pek güzel kabul etmişlerdi. Büyük büyük işler yapacağımıza adetâ yakîn hâsıl eylemiş idim.. Ne yapalım, el-hükmü lillah! Biraz daha bekleriz... Zavallı Emrullah yine metânetine sahip idi!", "Eski Hatıralar", *Sırat-ı Müstakim*, c. 4, sy. 85, s. 116.

20 Ayrıca bu görevleri yanında Darülfünun hocalığına da devam ettiğini Ahmet Talat Onay'ın Darülfünun Edebiyat Şubesi birinci sınıf talebesi olduğu dönemde Emrullah Efendi'nin İlm-i Ahlâk ders notlarını tuttuğu defterin sonuna düştüğü Mart 1324 (Mart-Nisan 1908) tarihinden öğreniyoruz.

21 Darülfünun-ı Osmanî Elsine Şubesi müdâvimlerinden Ali Haydar Efendi'nin *İlmü'r-ruh* ders notlarının kapak sayfasında verdiği tarih 1328 (1912)'dir.

22 *İkdam* gazetesinde cenaze haberi şu şekilde verilmiştir: "Haber-irithalini dünkü nüshamızda yazdığımız fazıl-ı muhterem Emrullah efendinin cenazesi dün Ayastefanos'taki köşklerinden kaldırılmış ve iskeleden istimbota irkâb olunarak Sirkeci iskelesine getirilmiştir. Cenazede Sadrazam Paşa'dan mâada bilcümle vükela ile taraf-ı hazreti padişah'den Mabeyn-i Hümayun müdürü Recâi Bey ve erkan-ı rical-i hükümet ve daha pek çok zevat hazır bulunuyordu. Evvelce ihzar olunan program mucebince tabutun önünde süvari ve piyade polis memurını ile tüfenkleri baş aşağı oldukları halde bir müfreze-i askeriye ve itfaiye efradı ve merhumun meftun-ı ilm u kemalâtı olan Darülfünun talebesi bulunmakta ve cenaze alayının iki tarafında süvari ve piyade polis memurını yürümekte idi. Bu suretle teşekkül eden cenaze alayı Hoca Paşa, Salkım Söğüt tarikiyle Ayasofya Cami-i şerifine muvaselet eylemiş ve orada bir cemaat-i kübra ile cenaze namazı bade'l-eda Divan

Emrullah Efendi'nin deniz eczacı yüzbaşılığından emekli Halil Emrullah Lüleci (ö. 1949) ile birlikte üç oğlu ve bir de kızı vardır.²³

Emrullah Efendi'nin Maarif Nazırlığı Dönemindeki Eğitim Faaliyetleri

Mülkiye'den mezun olduktan sonra atandığı Maarif müdürlüğü görevlerini severek ve azimle ifa etmeye çalışan Emrullah Efendi, Selanik Maarif müdürlüğü sırasında bir nevi öğretmenlere rehber eser niteliği taşıyan²⁴ *Mecelle-i Muallimîn*²⁵ isimli dergiyi yayımlamaya başlamıştır. Bu derginin ilk sayısının mukaddimesinden²⁶ anlaşılacağı üzere Emrullah Efendi'nin yaptığı tüm çalışmaların ana hedefi eğitimidir. Baş-yazarlığını yaptığı ve 1902 (1318) yılında yayımlanan *Muhitu'l-Maarif*²⁷ ansiklopedisinin yazılış amacını da, ansiklopedinin hazırlık yazılarını yayınladığı ve ilk maddelerini tefrika ettiği, *İkdam* gazetesinde²⁸ “maarifimizin en ziyade muhtaç olduğu eserlerden biri ve belki de birincisi”²⁹ olduğu şeklinde dile getirmiştir.

Yolu, Bayezid tarihiyle Fatih cami-i şerifine azimet edilmiştir. Merhum-ı müşarunileyhin naaş-ı mağfret-nakşî Cami-i şerif bağçesindeki hazirede vedia-i hâk-i Gufran kılınmıştır. Cenab-ı Hak garîk-i rahmet eyleye”, sy: 6279, s. 3 (14 Ağustos 1914/1 Ağustos 1330/22 Ramazan 1332). Ali Çankaya, Emrullah Efendi'nin evli ve Mülkiye'den mezun bir oğlu bulunduğunu tespit ettiğini yazmaktadır, *Mülkiyeliler Tarihi*, s. 101. Mustafa Ergün ve ondan sonraki çalışmalarda Emrullah Efendi'nin hayatı, “Emrullah Efendi'nin Vefatı”, *Sabah*, sy: 8945, s. 3 (13 Ağustos 1914/12 Ramazan 1332) haberi merkeze alınarak yazılmıştır.

23 Özcan Mert, “Emrullah Efendi'nin II. Maarif Nazırlığı Dönemi”, *Türk Milli Eğitim Sistemi ve Lüleburgazlı Maarif Nazırı Emrullah Efendi/Ülusal Sempozyum*, Lüleburgaz: Lüleburgaz Belediyesi Kültür yayınları, 2006, s. 135.

24 Cavit Binbaşıoğlu, *Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2005, s. 31, 108, 146-150, 154, 160.

25 Emrullah, *Mecelle-i Muallimîn*, sy. 1, Selanik, 15 K. evvel 1302, 32 s.; sy. 2, Selanik, 1 K. sâni 1302, 32 s., (Derginin kapağında “Her on beş günde bir neşr olunur fennî ve edebî risalelerdir” ibaresi bulunmaktadır, ancak dergi ikinci sayıdan sonra yayımlanmamıştır).

26 Bu dergiyi çıkarma sebebini Emrullah Efendi şu şekilde ifade etmektedir: “Bu dâr-ı feyz u tahsilde ikmal-i tahsile muvaffak olursam neşr-i maarif emr-i celiline hizmet edebilecek bir meslek ihtiyatını ahdetmiş idim. Çok şükür Cenab-ı Hakk'a mektepten çıkar çıkmaz saye-i füyuzât-vâye-i hazret-i padişahîde Maarif müdürlüğü gibi icra-yı makâsîd-ı kalbiyeme muvafık bir memuriyete tayin olundum. Mektep tahsilini müteakip ihtiyacât-ı zihniyemin icab ettirdiği tahsilât-ı hususiyemin umûr-ı maarif cihetine mâtuf olması tabiidir. Şimdiye kadar memurunca vâki olan tecârib ve kemal-i iştiyak ile devam ettiğim tahsilât-ı hususiyemin semeresi olarak meslekdaşlarım bulunan maarif memurlarıyla mekâtib muallimlerine ve bi'l-izafe maarif ve mekâtibin terakkisine hizmet edebilecek bir eser neşrini arzu ve saye-i şahanede nâil olduğum nimet-i tahsilin teşekkürünü bu vechile de ifâyâ çalışmağı vâcibe-i ubudiyet ittihaz eyledim”, “Mukaddime”, *Mecelle-i Muallimîn*, sy. 1, Selanik, 15 K. evvel 1302, s. 2-3.

27 Emrullah, *Muhitu'l-Maarif*, Dersaadet: İkdam Matbaası, 1318 (1902), 1. c., 639 s.

28 Necib Asım, “Ş[emsettin] Sami”, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, s. 31; Ağâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, s. 200; Hüseyin Cahit, *Tanıdıklarım*, İstanbul: YKY, 2001, s. 159.

29 [Emrullah], “Kâmusu'l-Ulûm yahut Muhitu'l-Maarif”, *İkdam*, sy: 1208, 1 Recep 1325/14 Teşrin-i Sani 1313-26 Teşrin-i Sani 1898 [1897], s. 1-2.

Emrullah Efendi'nin Maarif Nazırlığı dönemindeki eğitim ile ilgili görüşleri ve faaliyetlerini ise öncelikle Meclis-i Mebusan'a sunduğu kanun layihaları³⁰ ve dönemin gazetelerinde yayınlanan terbiye ve maarifle ilgili yazılarından³¹ takip edebilmekteyiz. Ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin dördüncü kongresinde sunduğu ve vefatından kısa bir süre önce yayımlanan *İzahname*³² isimli eserinin ilgili bölümlerinde de eğitime dair görüşleri yer almaktadır.

Emrullah Efendi'nin hayatı, görüşleri ve eğitim faaliyetleri hakkında bilgi veren yayımlanmış müstakil tek çalışma ise Mustafa Ergün'ün "Emrullah Efendi: Hayatı-Görüşleri-Çalışmaları"³³ başlıklı makalesidir. Ergün'ün doğrudan birincil kaynakları kullanarak hazırladığı bu çalışmasının yanısıra Hilmi Ziya Ülken³⁴ başta olmak üzere kendisinden sonraki çalışmalara³⁵ kaynak teşkil eden Nafi Atuf'un *Türkiye Maarif Tarihi (Bir Deneme)*³⁶ ve Osman Nuri Ergin'in *Türkiye Maarif Tarihi*³⁷ isimli eserleri Em-

30 *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, c. 2-3.

31 Emrullah, "Tedisat-ı İbtidaiye", *Mülkiye Gazetesi*, sy: 23, (1326), s. 42-64; sy: 24, (1326), s. 35-50; "Terbiye ve Esasları" (Konferans notları), *Sırat-ı Müstakim*, sy: 16 (1326), s. 248-250; "Terbiyeye Dair", sy: 17 (1326), s. 264-266; "İlm-i Terbiyeye Dair" sy: 25 (1327), s. 390-391; "İlm-i Terbiye" (Darulfünun ders notlarından), *Ümmet*, sy: 6 (13 Haziran 1326), s. 14-15; sy: 7 (24 Haziran 1326), s. 15; sy: 8 (2 Temmuz 1326), s. 14; "İdare-i Vilayât", *Yeni Muhitü'l-Maarif Gazetesi*, sy: 1 (14 Nisan 1327), s. 6-13; sy: 4 (25 Mayıs 1327), s. 1-5; "Patrikhanelerin Müstedayâtı, Tedrisat meselesi ve *Tanın* Gazetesi", sy: 7 (20 Haziran 1327), s. 1-13 ve *Sabah* gazetesinde yayınlanan röportajları ve yazıları. Ayrıca Emrullah Efendi'nin *Sırat- Müstakim*'de, "İlm-i Hikmet", c. 1, sy. 14, s. 214-217, (2 Zilkade 1326/13 T. sâni 1324); c. 1, sy. 23, s. 363-364, (5 Muharrem 1327/15 K. sâni 1324); c. 1, sy. 24, s. 376-77, (12 Muharrem 1327/22 K. sâni 1324). Bu makaleler Prof. Dr. İsmail Kara tarafından yayınlanmıştır, "Modern Türk Felsefesinde Öncü Bir İsim Emrullah Efendi ve "İlm-i Hikmet" Dersleri", *Prof. Dr. Mübahat S. Küttükoğlu'na Armağan*, (ed.) Zeynep Ertuğ, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, 2006, s. 251-283;

32 Emrullah, *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1327 Senesi Dördüncü Kongresinde Tanzım Olunan Siyasi Programa Dair İzahname*, Kostantiniye: Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, 1330 (1914), 88 s.

33 Mustafa Ergün, "Emrullah Efendi: Hayatı-Görüşleri-Çalışmaları", *A.Ü. DTCF Dergisi*, c. 30, sy. 1-2, s. 7-36, Ankara, 1982; aynı makale yazarın *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, (Ankara: Ocak Yayınları, 1996, s. 42-67) eserinde de yer almıştır. Ergün'ün bu makalesi kendisinden sonra yapılan Emrullah Efendi çalışmalarına temel kaynaklık teşkil etmiştir, bkz. Hüseyin Okur, "Entellektüel Bir Eğitim Lideri Olarak Emrullah Efendi", Yüksek Lisans tezi, Osman Gazi Üniversitesi SBE Eğitim Bilimleri ABD, Eskişehir, 2001; Muammer İpek, "Bir Eğitim Bakanı Olarak Emrullah Efendi'nin Felsefesi, Politikaları ve Uygulamaları 1908-1914", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi SBE Felsefe ve Din Bilimleri ABD, Ankara: 2002; Osman Kafadar, "Emrullah Efendi ve Tuba Ağacı Nazariyesi", *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, İstanbul: Vadi Yayınları, 1997, s. 203-209.

34 Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları, 1999, s. 192-195.

35 Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1964; Necdet Sakaoğlu, "Eğitim Tartışmaları ve Tuba Ağacı Nazariyesi", *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 125-127; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e Kadar)*, İstanbul: Kültür Koleji Yayınları, 1994, s. 262.

36 Nafi Atuf [Kansu], *Türkiye Maarif Tarihi (Bir Deneme) İkinci Kitap*, İstanbul: Milliyet Matbaası, 1932.

rullah Efendi'nin eğitim görüşleri hakkında bilgi edinme hususunda önemli bir yere sahiptir.

Bu eserlere göre Emrullah Efendi'nin eğitim faaliyetleri şu şekilde özetlenebilir:

Emrullah Efendi'nin ilk mühim işi *Tedrisât-ı İbtidaiye Kanunu Layihası*'nı hazırlayıp Mebusan Meclisi'ne takdim etmek olmuştur.³⁸ Bu layihada Emrullah Efendi ücretsiz eğitimi ve tahsil yükümlülüğünü dile getirmiş ve ilköğretim ders programına "Din Bilgisi", "Ahlak Bilgisi", "Memleket Coğrafyası", "Medenî ve Kanunî Bilgi", "Memleket Tarihi", "Fen Bilgisi" ve "Köy İktisadı ve Sağlığı" derslerini koymayı teklif etmiştir. İlk tahsil veren kurumları; a) anaokulları, küçük çocuk sınıfları, b) tahsil devresi üç yıl olan "Sıbyan okulları", c) tahsil devresi üç yıl olan "Rüşdiye okulları", d) elişleri ve hurfet okulları şeklinde bir sınıflamaya tâbi tutmuştur.

Tedrisât-ı ibtidaiyeyi islah çalışmalarından sonra Emrullah Efendi idadî mekteplerinde bir takım iyileştirme faaliyetlerine başlamıştır. 3 yıl rüştiye + 4 yıl idadî olmak üzere toplam yedi yıl olan idadî sınıfları yerine, Fransız eğitim sisteminin de etkisiyle 3 birinci devre + 3 ikinci devre olmak üzere altı yıllık bir idadi/sultanî sınıf sistemi önermektedir. Ayrıca liselerin ders programına da "Felsefe", "Malumât-ı Medeniye ve İktisadiye" derslerini eklemiştir.

Eğitim konusunda Fransız etkisinde olan Emrullah Efendi "Bir ilim hangi yolda icat ve keşifler yapıyorsa, o yollardan öğretilmelidir" anlayışını benimsemiştir. Ona göre bazı ilimlerin terkip (sentez), bazı ilimlerin ise tahlil (analiz) metodunu kullanmaları göz önünde bulundurularak çocukların fikrî gelişimi için ilk tahsilde bu iki metodun da kullanılması gerekmektedir.

Darülfünun eğitimine de özel önem veren Emrullah Efendi Nisan 328 (Nisan 1912) tarihli Darülfünun Nizamnamesi'nin birinci maddesine göre İstanbul Darülfünun'unu şu şekilde düzenlemiştir: 1- Şer'î ilimler şubesi, 2- Hukuk ilimleri şubesi, 3- Fünun şubesi, 4- Tıbbî ilimler şubesi, 5- Edebî ilimler şubesi. Eczacı Yüksek Mektebi ile Dişçilik Yüksek Mektebi, Tıbbî İlimler şubesine; vilayetlerdeki Tıbbiye ve Hukuk mektepleri de İstanbul Darülfünunu'na bağlanmıştır.³⁹

Emrullah Efendi bu nizamnamenin esbab-ı mucibesinde Darülfünun'u bir mesele olarak eline almasının amacını şu sözlerle açıklamaktadır:

Darülfünun dediğimiz yüksek müesseseler ilimlerin ve fenlerin hem neşrine hem terakkisine hizmet eder. bu iki hizmet birbirinden ayrıdır. İlimleri ve fenleri neşretmek malum olduğu üzere halk arasına yaymak ve dağıtmak demektir. Bu cihetle darülfünunlar yüksek tedrisata mahsus mektepler vazifesini ifâ eder ve bu bakımdan maarifin en yüksek intişar merkezi olmakla beraber tâlî ve iptidâî mekteplerinin terakki ve tekamülünün vasıtasıdır. *Darülfünunları mükemmel olan memleketlerin tâlî ve iptidâî mektepleri de o nispette mükemmel olur.* Almanya'da iptidâî mekteplerinin bugünkü terakkisine bu memleketin darülfünunlarındaki mükemmeliyet ve intizam başlıca sebep olmuştur. (...) Darülfünunların ikinci vazifesi ise ilmin hareket ve terakkisine hizmettir. Bu müesseseler

37 Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1942.

38 Bu kanun layihası Emrullah Efendi'nin Maarif Nazırlığından sonra 1913 yılında "Muvakkat Kanun" olarak kabul edilmiştir.

39 Mehmet Ali Ayni, *Darülfünun Tarihi*, İstanbul: Yeni Matbaa, 1927, s. 35.

yalnız ilim neşri ile iktifa etmez. İlimi yaymaya, iletmeye de hizmet eder. (...) Bunun için acizane itikadımca *darülfünunumuzun ıslah ve tanzimi maarifçe derkar olan ihtiyaçlarımızın başı sayılabilir*.⁴⁰

Emrullah Efendi'nin yukarıda zikrettiğimiz cümleleri aşağıda değerlendirmeye çalışacağımız Tuba Ağacı nazariyesi tartışmalarını doğurmuştur.

Emrullah Efendi ve Tuba Ağacı Nazariyesi

Maarif ıslahatına ilk mekteplerden mi, yoksa Darülfünun'dan mı başlanması gerektiği tartışması Darülfünun'un ilk açıldığı dönemlerde başlayıp çalışmalarının hız kazandığı süreçlerde de devam etmiştir. Henüz orta mektepler ve idadiler yokken İstanbul'da bir darülfünun açma girişimlerini (1845, 1863, 1869), dönemindeki her türlü ilim faaliyetleri ile yakından ilgilenen Sadrazam Said Paşa şu şekilde tenkit etmiştir:

(...) Mekatib-i iptidaiye ve derece-i sâniye mektepleri yok iken şimdi Adliye Dairesi olan [binanın] Darülfünun olmak üzere inşasına mübaşeret olundu. On beş, yirmi sene kadar inşaat ikmal olunamaması, badehu (...) Çemberlitaş'ta Darülfünun namıyla yeni bir daire yapıp tedrisat-ı âliyye ibtidar olundu. Bir taraftan da ders-i âm suretinde dersler verildi. Lâkin talibîn ve hazîrinin bir haylisi fıkdan-ı tahsil sebebiyle Tarih-i Tabii derslerini efsane ve Hikmet-i Tabiiye derslerini eğlence makamında telakkî ve istima ederlerdi. Bu gibi haller ise derece-i ülä ve sâniye mektepleri yapılmazdan evvel Darülfünun ihdasına kalkışmanın eseri idi".⁴¹

1900 senesinde İstanbul Darülfünun'unun dördüncü kez ve uzun süreli olarak açılması ile eğitim tartışmaları da hız kazanmış, II. Meşrutiyet döneminde daha yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar çerçevesinde en fazla dikkat çekenlerden biri ise Emrullah Efendi'nin temsilcisi olduğu "Tuba Ağacı" nazariyesidir.

1893 senesine kadar Maarif müdürlüklerinde bulunan Emrullah Efendi 1900 senesinden itibaren, II. Meşrutiyet dönemi de dahil olmak üzere, İlm-i hikmet ders grubu hocası olarak Darülfünun kadrosunda yer almıştır. Bu durumu ona Darülfünun ile diğer mekteplerdeki eğitim arasındaki irtibatın nasıl olması gerektiği hakkında tecrübe sahibi olma imkânı sağlamıştır. Nazırlığı döneminde maarif ıslahatına ilk mekteplerden mi yoksa Darülfünun'dan mı başlanması gerektiği mevzuunda Darülfünun'dan başlanması gerektiği görüşünü ifade eden "Tuba Ağacı" nazariyesi de bu tecrübelelerin ürünüdür. Emrullah Efendi'nin bu nazariyeyi savunmadaki amacı da Emrullah Efendi'nin vefatından sonra bu nazariyeye canlılık kazandıran Ziya Gökalp'in şu cümlelerinde ifade bulmuştur:

(...) Bu sırada yaşamak isteyen bir millet, darülfünunu teşkil için daha bekleyemez. Mevcut ibtidai, talî mekteplerimiz bir darülfünun teşkiline müsaittir. Çünkü asrî bir darülfünuna lazım olan yüksek ilim âmilleri *darülfünun şeklen olsun faaliyette oldukça* yetişecektir. Darülfünunun asıl vazifesi de milli harsı [kültür] yapmaktır. Harsı te-

40 Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi*, s. 66 (italikle yapılan vurgular bize aittir).

41 Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul: Eser Matbaası, 1977, s. 546.

şekül etmiş milletlerde maarif ıslahatına aledderecât aşağıdan başlanabilir. (...) İlimde bizim derecemize gelmiş bir memlekette bilâvasıta ibtidâî ve tâlî mekteplerin muallimlerini yetiştirecek âlî bir müesseseye ihtiyaç vardır. Çünkü maarif ıslahatı ancak zaman kâbil olabilir. (...) Demek oluyor ki, maarif, mektebler mantukî bir tekâmül ile aşağıdan yukarıya doğru gitmekle beraber, bunun her devresinde *ilim yüksek zümreden aşağıya doğru iniyor*. Bizim şu halimizde maarifin bütün derecâtı ancak yukarıdan hayat alabilir. Aşağısını ıslah için evvela yukarıyı yapmak lazım geliyor. Emrullah Efendi merhumun söylemek istediği buydu zannederiz.⁴²

Emrullah Efendi'nin ıslah-ı maarife yüksek eğitimden başlanması gerektiği yönündeki görüşlerine başta dönemin Muallim Mektebi müdürü Sâtu Bey olmak üzere itirazlar gelmiştir. Bu itirazlara karşı Emrullah Efendi'nin bir mülakatta yaptığı

İlim yukarıdan başlar. Fakat ben bu nazariyeyi söylediğim vakit 'Mekâtib-i ibtidaiyeyi yapmayacağım, mekâtib-i iptidaiyeye ehemmiyet vermeyeceğim' demedim. En ziyade oraya ehemmiyet vereceğim. Mekâtib-i iptidaiye içindir ki ben yukarıdan başlıyorum. Evet, şecere-i marifet 'şecere-i Tuba' gibidir. Onun kökü yukarıdadır. (...) Muallim yok. Taşra mekâtib-i ibtidaiyesi için bugün 70.000 muallime muhtacız. Terbiyetü'l-etfalin mebadisinden anlar 70.000 muallim değil, bu mikdarın yüzde birini bulabileceğimizi kim iddia edebilir? Her işte olduğu gibi maarif umûrunda da elzemi lazıma tercih ederek hatve-be-hatve ilerlemekte görülen mecburiyeti isbata şu basit hesap kifayet eder. Bizde Maarif nezaretinin vezaifine nisbetle elzem nedir? Kabineye iltihak ettiğim zaman dikkatim bu cihetle matuf oldu. Elzem, bina-yı maarifin temeli olan tahsil-i ibtidâîdir. Binâenaleyh Nezaretçe geçenlerde tanzim edilmiş olan layihanın o kısmını nazarı-ı itibare aldım. *En evvel mekâtib-i ibtidaiye teşkilâtını ikmal eylemek üzere o cihete hasr-ı meşâgile karar verdim. Binâenaleyh Maarif Nezareti'nin faaliyetinde en büyük mevkii bu iş tutacaktır.*⁴³

şeklindeki açıklaması, tartışmaların bir süreliğine de olsa durulmasına zemin hazırlamıştır.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere Emrullah Efendi dönemin ihtiyaçları doğrultusunda ilk önce Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu'nu çıkartmağa koyulmuş, idadîlerin ıslahına ve sayılarının artırılmasına çalışmış ve Darülfünun Nizamnamesi'nin çıkarılmasına öncülük etmiştir.

Hayatında Tuba Ağacı nazariyesini uygulama imkanı bulamayan Emrullah Efendi'yi, Darülfünun'dan mesai arkadaşları İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu "modern bir darülfünun fikrini" ortaya koyması⁴⁴ ve Mehmet Ali Aynî de "Darülfünun'un ciddi ve hayırlı bir terakkiye mazhariyeti"nin 8 Nisan 1328 (1912) tarihli nizamname ile başlamış olması itibarıyla hürmet ve şükranla anmışlardır.

Tuba Ağacı nazariyesinin bir kez daha gündeme gelişi ise Emrullah Efendi'nin vefatından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1332 (1916) senesindeki kongresinde

42 [Ziya Gökalp], "Fikir Hayatında "Tuba" Nazariyesi", *Yeni Mecmua*, Birinci sene, 9 Ağustos 1917, sy. 5, s. 97-98.

43 Ergin, *Türkiye Maarif Tarih*, c. 4, s. 1057 (vurgular bize aittir).

44 İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Hayatum*, s. 206.

Ziya Gökalp'in sunduğu layihadaki cümleleri ile olmuştur:

Darülfünun millî maarifi tesis, sultanilerle ibtidailere tamim, Encümen-i Dâniş ise muhafaza eder. Bunun içindir ki Darülfünun tekemmül etmeden sultaniler ve ibtidailer bir eser-i feyz gösteremez. Emrullah Efendi'nin dediği gibi ilim Tuba Ağacına benzer. Millî maarif, Darülfünundan başlayarak, darümuallimlere ve sultanilere ve onlardan da ibtidailere inecektir.⁴⁵

Layihanın maarif ile ilgili kısmının *Muallim* mecmuasının 11. (1 Haziran 1333) ve 12. (1 Temmuz 1333) sayılarında yayınlanmasının ardından Tuba Ağacı nazariyesi tartışması tekrar canlanmıştır. Bu tartışmaların en dikkat çekeni Ziya Gökalp (1876-1924) ile Sâtu Bey (1880-1968) arasında yaşanmıştır.⁴⁶

Emrullah Efendi'nin nazırlığı döneminde Mekteb-i Muallimîn müdürlüğü görevinde bulunan Sâtu Bey, Tuba Ağacı nazariyesine “mekâtibi ibtidaiyesi olmayan bir yerde bir mekteb-i idadî, mekâtib-i idadisi olmayan bir yerde bir darülfünun tesis etmenin mümkün olmayacağı” yönünde itirazda bulunmuş ve bu görüşlerini de Ziya Gökalp'e karşı *Muallim* mecmuasında dile getirmiştir.⁴⁷

45 Kâzım Nami Duru, *Ziya Gökalp*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1975, s. 191; Ziya Gökalp, *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri I*, Rıza Kardaş (sadeleştirerek haz.), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1973, s. 189.

46 Kendisi de nazariyenin savunucularından olan ve yazılarında Feridun Vecdi ismini de kullanan Kâzım Nami Duru'nun *Ziya Gökalp* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1975, s. 183) eserinde Ziya Gökalp'in yazılarına ve Sâtu Bey'in bu yazılara karşı verdiği cevaplara yer vermesi Ziya Gökalp'in fikir hayatında Tuba Ağacı nazariyesi hakkında Sâtu Beyle aralarında tartışmaların önemli bir yeri olduğunu göstermektedir.

47 Rıza Kardaş'ın Tuba Ağacı nazariyesi hususunda en önemli çalışma olan “Mili Eğitimimizde Öğretmen Yetiştirme Davası ve “Tuba Ağacı” Nazariyesi” başlıklı makale dizisi Gökalp ve Sâtu Bey'in bu tartışma çerçevesinde yazdıkları metinlere yer vermesi itibariyle önem arz etmektedir. Bkz. Rıza Kardaş, “Mili Eğitimimizde Öğretmen Yetiştirme Davası ve “Tuba Ağacı” Nazariyesi I”, *Türk Kültürü*, yıl 16, sy. 186, Nisan 1978, s. 321-327 (1-7); a.mlf., “Mili Eğitimimizde Öğretmen Yetiştirme Davası ve “Tuba Ağacı” Nazariyesi II”, *Türk Kültürü*, yıl 16, sy. 188, Haziran 1978, s. 461-467 (13-19); a.mlf., “Mili Eğitimimizde Öğretmen Yetiştirme Davası ve “Tuba Ağacı” Nazariyesi III”, *Türk Kültürü*, yıl: 16, sy. 189, Temmuz 1978, s. 538-546 (26-34); a.mlf., “Mili Eğitimimizde Öğretmen Yetiştirme Davası ve “Tuba Ağacı” Nazariyesi IV”, *Türk Kültürü*, yıl: 16, sy. 191, Eylül 1978, s. 674-682 (34-42); a.mlf., “Mili Eğitimimizde Öğretmen Yetiştirme Davası ve “Tuba Ağacı” Nazariyesi V”, *Türk Kültürü*, yıl: 16, sy. 194, Aralık 1978, s. 118-125 (54-61). Tuba Ağacı nazariyesini konu alan diğer bir çalışmada da Kemal Bakır'ın “II. Meşrutiyet Döneminde Milli Seçkincilik ve Eğitim: Emrullah Efendi, Tuba Ağacı Nazariyesi” başlıklı makalesidir. Bkz. Kemal Bakır, “II. Meşrutiyet Döneminde Milli Seçkincilik ve Eğitim: Emrullah Efendi, Tuba Ağacı Nazariyesi”, *Doğu Batı: II. Meşrutiyet 100. Yıl* I, yıl: 11, Mayıs-Haziran-Temmuz 2008, sy: 45, s. 197-213. Bakır çalışmasında, II. Meşrutiyet dönemi siyasî ortamı ve eğitim hareketleri çerçevesinde “II. Meşrutiyet döneminin en ünlü eğitim bakanı olarak nitelendirilen Emrullah Efendi'nin eğitimle ilgili olarak milli seçkinci (elitist) bir tutumla ortaya attığı “Tuba Ağacı Nazariyesi ve etkilerini” ele alacağını belirtmiştir (s. 198). Tuba ağacı nazariyesini “II. Meşrutiyet döneminde bir seçkin/élite bir zümre yetiştirilmesinin zorunluluk arzemesinden” kaynaklandığını belirtmektedir. Oysa bu yorum Emrullah Efendi'nin temsil ettiği nazariyeden çok, belki “Tuba Ağacı”nın Cumhuriyet döneminde geçirdiği dönüşümü açıklamak için kullanılabilir.

Emrullah Effendi and His Theory of the *Tuba Tree*

Meryem ÜKE

Abstract

The discussion whether educational reforms need to be carried on at the level of primary schools or at that of higher education has began just after the opening of *Darülfünun* (University) and continued in an intensified manner thereafter. This article deals firstly with the life of Emrullah Effendi, whose prominence in the history of education was due both to his career as minister of education in the 2nd Constitutional era and to the importance of activities that he carried out; and with the educational activities that were put into practice during his term as minister of education. Secondly, it focuses on Emrullah Effendi's theory of "Tree of *Tuba*", a theory which was taken and livened up by Ziya Gökalp after the death of Emrullah Effendi.

Keywords: Emrullah Effendi, Theory of *Tuba Tree*, Educational Reforms, *Darülfünun*, Ziya Gökalp.

Emrullah Efendi ve Tuba Ağacı Nazariyesi

Meryem ÜKE

Özet

Maarif ıslahatına ilk mekteplerden mi, yoksa yüksek öğretimden mi başlanılması gerektiği tartışması Darülfünun'un ilk açıldığı dönemlerde başlayıp çalışmalarının hız kazandığı süreçlerde devam etmiştir. Bu çalışmada, II. Meşrutiyet döneminin hem en uzun süreli Maarif nazırı olması itibarıyla hem de yaptığı işlerin ehemmiyeti açısından eğitim tarihinde önemli bir yeri olan Emrullah Efendi'nin hayatı, Maarif Nazırlığı dönemindeki eğitim faaliyetleri genel hatları ile belirtildikten sonra Emrullah Efendi'nin vefatından sonra Ziya Gökalp'in tekrar ele alması ile canlılık kazanan Tuba Ağacı nazariyesi hakkında bir değerlendirme yapılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Emrullah Efendi, Tuba Ağacı Nazariyesi, Maarif Islahatı, Darülfünun, Ziya Gökalp.